

Harriet Strandell, Helsingfors universitet

Åldersspecifikt eller ej? Sociologiska infallsvinklar

”Barn är ett folk och dom bor i ett främmande land...” heter det i den svenska visan. Denna metafor för ”Barnets århundrade”, symboliserande barndomens avskildhet från vuxensamhället i det moderna samhällsbygget tolkas väl idag i ett sociologiskt perspektiv snarare som en typisk representant för *tribal childhood* (James, Jenks and Prout 1998, 28-30), det vill säga en syn på barn som en egen stam, vars lekar och andra kulturella uttrycksformer är svårgenomträngliga för dem som inte själva är barn.

BIN-Norden har genom åren förtjänstfullt lyft fram och diskuterat vad barnkultur är och kan vara, och i vilka olika meningar av kultur man kan tala om barnkultur (se till exempel Ekrem, Tingstad och Johnsen 2001). Exempelvis minns jag diskussionerna kring uppdelningen av barnkultur i kultur av, för eller med barn. Så småningom har synen på barnkultur breddats till att omfatta dels mera vardagliga livsformer, dels nya kulturella uttrycksformer, kanske framförallt inom media- och kultursektorn.

De sociologiska perspektiven på barnkultur har kommit in på forskningsfältet långt senare (med början på 1980-talet) än de humanistiska, i ett skede då barnkultur som barnens egen kultur redan började ifrågasättas, och det började höjas varningsfingrar för exotisering och essentialisering av barnens världar. Barnkulturens avskildhet från vuxensamhället och förståelsen av barnkultur som barnens egen började ifrågasättas, och man började påvisa barnkulturens föränderlighet och flexibilitet, och hela begreppets diskursivitet. Till exempel menar James, Jenks och Prout (1998, 87-88) att synen på barnkultur som en avskild och autonom kulturform och begreppet barnkultur i själva verket kan vara en produkt av själva forskningskontexten och forskningsprocessen. De ifrågasätter avskildheten och pekar på barnkulturens strukturella, institutionella och diskursiva formning. I denna anda definierar de barnkultur som ”a form of social action contextualized by the many different ways in which children choose to engage with the social institutions and structures that shape the form and process of their everyday lives” (ibid., 88). Med hjälp av begreppet “cultural politics of childhood” breddar Allison James och Adrian James (2004, 6-9) det diskursiva perspektivet till att omfatta inte bara processer genom vilka kulturella diskurser omsätts i sociala praktiker vid en bestämd tidpunkt, i en bestämd kultur, och därmed konstruerar barndom.

Begreppet innefattar också hur barnen upplever, hanterar och själva påverkar de styrnings- och kontrollprocesser de är underkastade.

I takt med att det socialkonstruktionistiska synsättet vunnit terräng inom den sociala forskningen har man sålunda mer och mer börjat fråga sig i hur hög grad och på vilket sätt avskildheten är producerad av forskningen själv. Man kan fråga sig i hur hög grad barndomens avskildhet är en produkt av hela det tänkande i termer av binära motsatspar som har blivit ett slags grundpremiss i hela den moderna samhällsteorin – idag också kritiserad från poststrukturalistiskt håll. Sådana motsatspar är struktur–handling, förnuft–känsla, barn–vuxen. I det binära tänkandet som den moderna barndomskonstruktionen vilar på har barndomen – i likhet med främmande och avlägsna kulturer – fått representera den Andra, den som inte är som ”vi”, det ursprungliga, det autentiska och det oförstörda. I bägge fallen representerar den Andra distans, avskildhet och olikhet, som vi antingen kan hylla som positiv förebild eller se ner på som något trivialt och outvecklat. Att se barndomen som den Andra legitimerar kulturell och också rumslig avskildhet och resulterar i en förenklad uppfattning om skillnad (mellan barndom och vuxendom). Den kritik som har riktats mot konstruktionen av barndom och vuxendom som binärt motsatspar har bland annat gått ut på att skillnaden inte i första hand har med ålder och åldersskillnad att göra, utan med specifika historiska och ideologiska former av kunskap, attityder och makt (Strandell 2006). Inom antropologin har man kunnat visa på hur mycket skillnaden mellan ”oss” och ”dem” handlar om maktprocesser och styrning. Hur platser, människor och kulturer anknyter till varandra undersöks och förstås som historiska och politiska processer, som kroppsliga praktiker som formar identiteter och möjliggör motstånd (Gupta and Ferguson 1997). Då kommer också frågan om kulturell(a) skillnad(er) med nödvändighet att ställas på nya sätt.

Även om barnkulturens avskildhet och autonomi har ifrågasatts inom forskningen har själva barnkulturbegreppet – med betoning på barn – som tydligt identifierbart fenomen inte alls ventilerats i samma utsträckning, inte heller inom den samhällsvetenskapliga barndomsforskningen. Vilken roll spelar ålder för vår syn på vad barndom och barnkultur är, och vilka ålderspremissar bygger vi implicit eller explicit in i forskningen? Måste man närma sig det som barn gör i ett åldersperspektiv? Man har relativt problemfritt kunnat tala om en barnkultur, som ett begreppsligt – på ålder baserat - fenomen. Det tål att diskuteras hur mycket tribalismen fortfarande präglar synen på barnkultur och barnperspektiv i nordisk forskning, om det sedan är på gott eller ont.

Att reflektera över vilka begreppskonstruktioner och perspektiv man väljer som forskningens utgångspunkt samt vilka metodologiska och etiska val man gör under forskningens gång och vilka konsekvenser de har, har blivit något av ett standardkrav inom dagens forskning.

Åldersantaganden och antaganden om ålderns betydelse hör ändå till de ofta omedvetna och oreflekterade utgångspunkterna i undersökningar om barn (Gulløv och Højlund 2003).

Överhuvudtaget har åldern roll inom barndoms- och barnkulturforskningen diskuterats och problematiserats förvånansvärt lite. Den samhällsvetenskapliga barndomsforskningen har genom att bortse från ålderns betydelse velat dra en gräns gentemot utvecklingstänkandet, medan den biografiska åldersforskningen, till och med den konstruktionistiska, har haft en tendens att avgränsa barndomen som ett naturbestämt och försocialt åldersskede (Lallukka 2003, 60-67).

Det kan vara på sin plats att påpeka att valet att inte utgå från ett åldersspecifikt tänkande ingalunda utesluter att det finns skillnader mellan människor i olika åldrar; det har ju mängder av empirisk forskning faktiskt visat att är fallet (Christensen och Prout 2002). Frågan gäller ändå snarare om implicita ålderspremissor i forskningens utgångspunkter kunde göras mera explicita, så att deras betydelse och konsekvenser kunde synliggöras. Antaganden om ålder och ålderns betydelse är ändå så inbyggda i allt tänkande om barn att det nästan inte går att tänka bort dem. Även om vi inte diskuterar barndom i termer av utveckling förknippad med specifika åldersstadier och därmed bundna kompetenser, är det svårt inte göra implicita antaganden om kopplingen mellan barn och barndom till ålder.

Att den samhällsvetenskapliga barndomsforskningen har ägnat så lite uppmärksamhet åt ålderns betydelse är emellertid inte en slump eller ett omedvetet tillkortakommande, utan också ett resultat av mer eller mindre avsiktligt gjorda val. Strävan har varit att överkomma avskildheten och motsatsförhållandet mellan barndom och vuxendom också på teoretisk nivå och göra det möjligt att närma sig barndomen som ett socialt fenomen på linje med andra sociala fenomen, som därmed kan inkorporeras i normalsociologins teoretiska och begreppsliga arsenal. I strävan att särskilja sig från det utvecklingspsykologiska *age-and-stage* perspektivet har det sociologiska perspektivet i mycket kommit att inplacera sig som dess motsats, vilket i förlängningen har implicerat ett fasthållande av rätt fixa, åldersmässigt neutraliserade och tydligt avgränsade kategorier för barndom och vuxendom.

Alan Prout (2005) menar att barndomssociologin när den började växa fram på 1980-talet ställdes inför en dubbel utmaning. Den ena utmaningen gällde att skapa ett rum för barndomen inom

sociologin på det hela taget, att inordna barndomen i den moderna samhällsteorin. Ambitionen att etablera barndomen som ett eget forskningsobjekt och barndomssociologin som ett eget forskningsområde kan väl bedömas ha varit en riktig framgångshistoria. De sociologiska perspektiven har fått genomslagskraft och initierat empirisk forskning som har gett oss helt ny kunskap om och perspektiv på barn och barndom.

Så långt allt väl. Som en senkommen nykomling inom samhällsteorin kom barndomen emellertid in i samhällsforskningen just i det skede då den moderna samhällsteorins centrala konstruktioner (med nyckelord som lineär utveckling, framstegstro och dikotomier) i växande grad började bli föremål för kritik från poststrukturalistiskt håll. Den andra utmaningen, som alltså bestod i att möta den poststrukturalistiska kritiken, har barndomssociologin enligt Prout (ibid.) inte lyckats lika bra med. Han pekar på upplösande tendenser i det senmoderna samhället och den utmaning dessa utgör för samhällsteorin. Att fästa uppmärksamhet vid det komplexa, det sammansatta, det orena, det rörliga och det ambivalenta är en växande utmaning för samhällsteorin generellt, och för barndomsvetenskapen som en del av den. På denna punkt kunde barndomsvetenskapen med fördel dra nytta av de bidrag som andra områden av samhällsforskningen har levererat till diskussionen om skillnader och skillnaders betydelse, till exempel den feministiska forskningen och etnicitetsforskningen (Strandell 2006).

Vad barndom är, vad som hör till barndomen och hur barndomen inplaceras sig i förhållande till andra åldersgrupper är inte längre så tydligt, varken i samhället eller i teorin om samhället. Nyare biografiforskning har kunnat peka på att lineariteten och förutsägbarheten i hur människors liv gestaltas har minskat och att gränserna mellan olika livsskeden blivit mera diffusa. Nick Lee (2001) slår ett slag för det ”ofärdiga” och dekonstruerar vuxendomen som det färdiga och mogna tillståndet som den ”ofärdiga” barndomen kan kontrasteras emot. Allas liv karaktäriseras i det senmoderna samhället enligt honom av ett slags ofärdighet och föränderlighet, mer eller mindre oberoende av ålder. Heinz Hengst (1987, 2001) har lanserat begreppet ”liquidation of childhood”, inte att förväxla med Neil Postmans (1982) deklARATION om barndomens förestående död. *Liquidation*, som snarare syftar på upplösning, refererar inte till barndomens försvinnande, utan till att gränser blir otydligare, till exempel mellan lek, arbete och inläring – aktiviteter som i den moderna barndomskonstruktionen tydligt skilt åt olika åldrar. Därmed blir de kvalitativa skillnaderna i erfarenhet mellan olika åldersgrupper eller generationer mera diffusa.

Vilken roll spelar ålder? Och vilken roll spelar ålder inte? När gör ålder skillnad och hur gör ålder skillnad? Hur utslagsgivande är ålder för vilka erfarenheter människor gör? Går det att tänka bort ålder? I vilken mening kan vi då tala om specifika barnkulturella uttryck? Kan det till och med vara mystifierande att tala om specifik barnkultur? I sin abstrakt till konferensen diskuterar Sarah Bente Maria Holm interaktiva medier och ålder. Hon frågar sig hur man kan undersöka interaktiva medier från en barnkulturell synvinkel, utan att arbeta med en åldersmässig avgränsning? Bakgrunden till frågan är att det inte nödvändigtvis finns någon skillnad på barns och vuxnas tillgång till interaktiva medier, även om de använder dem på olika sätt och för olika ändamål. Vad är grunden till att behandla interaktiva medier ur en *barnkulturell* synvinkel, frågar hon sig.

Den fråga som Holm väcker pekar mot en problematik som förtjänar en betydligt större uppmärksamhet än den hittills har fått. Den pekar just mot den upplösning och det otydliggörande av åldersrelaterade betydelser och praktiker som både Lee och Hengst har lyft fram. Den nya informations- och kommunikationsteknologin är ett av de områden i samhället som bidrar till otydliggörandet av åldersrelaterade erfarenheter och som har uppenbara konsekvenser för relationerna mellan olika åldersgrupper. Nya media ger både barn och vuxna tillgång till nya sociala eller parasociala rum, som inte följer den ålders- och kompetensuppdelning som vi är vana vid från många andra samhällsområden med mera hierarkiska makt- och kompetensrelationer mellan barn och vuxna. Genom att upplösa kopplingen mellan det geografiska och det sociala rummet förändrar media den situationella geografin för människors sociala liv, i hög grad oberoende av ålder. Spännvidden för vad som upplevs som verkligt och för den sociala värld som upplevs vara inom räckhåll ökar (Hengst 2006).

Konsumtionen kan föras fram som ett annat av de områden där åldersrelaterade gränser har en tendens att bli mera otydliga och där det blir svårare att åtskilja åldersspecifika erfarenheter. Att konsumtionen i dagens samhälle har kommit att bli en central samhällsintegrerande kraft vid sidan av arbetslivet minskar inte betydelsen av otydliggörandet av åldersgränser. Konsumtionen öppnar också nya perspektiv på barnens roll och position i familjen. Den kan ge barnen en plattform för större inflytande inom familjen, något som inte sällan sker på bekostnad av mödrarnas utrymme att påverka konsumtionsbeslut (Wilska 2006). Marknadens och reklamens värld har en tendens att hylla barn som autonoma och (redan) kompetenta aktörer, vilket kontrasterar mot den i vårt samhälles socialisationspraktiker inbyggda synen på barns kompetens som det hägrande målet för barndomens slut. Liksom i andra sammanhang som bryter mot det modernas ålderskontrakt åtföljs vuxenvärldens förhållningssätt till barn och konsumtion av en god portion ambivalens kring vilken

roll ålder skall tillåtas spela, och det är svårt att finna fram till några rätta svar. Synen på barnen som kompetenta aktörer med rätt till deltagande konkurrerar med synen på att barn har rätt till att skyddas från sådant som anses höra vuxenvärlden till (Buckingham 2005). Det blir en ständig balansgång mellan barns rätt till deltagande och inflytande å ena sidan och deras rätt till särskilt skydd och omvårdnad å andra sidan.

Gemensamt för dessa (och andra) nya samhällsområden för (också) barns agerande är att de är expansiva, ofta marknadsanknutna sektorer, inom vilka barn och vuxna agerar under åtminstone delvis andra villkor än de mera hierarkiskt organiserade barndomsinstitutionerna daghem och skola. Det är sektorer som inte i utgångspunkten är strikt åldersuppdelade, det vill säga att de inte placerar barn och vuxna i ett hierarkiskt förhållande till varandra. De kännetecknas av mera flexibel och flytande tids- och rumsanvändning. Barnen är inom dessa sektorer inte primärt föremål för vuxnas arbete, t.ex. i form av omsorg eller undervisning. De underminerar sålunda åldershierarkier och motsatsförhållandet mellan barn och vuxna (Alanen, Sauli och Strandell 2004, 195-201).

Barns och vuxnas positioner inom media och konsumtion bryter mot mycket av det som den moderna barndomskonstruktionen har byggts upp kring. De bryter mot den både sociala och geografiska avskildhet som kännetecknar barndomen i det moderna. De undergräver också den rigida uppdelningen mellan aktiviteter som är avsedda för barn och aktiviteter som är avsedda för vuxna i och med att lek, inläring och arbete börjar uppvisa vissa gemensamma drag. De luckrar också upp det tidsperspektiv som finns inbyggt i konstruktionen av barnen som blivande vuxna, ett blivande som sker under ett långt tidsförlopp, under vilket barnen växer in i kulturen och så småningom blir fullvärdiga medlemmar av den. I synnerhet mediavärlden introducerar en större grad av samtidighet: barnen kan förstå och ta till sig kulturen redan innan de har vuxit upp. Det sker en förskjutning av tidsperspektivet mot mera "genast" istället för "sedan när du blivit vuxen".

En tendentiell utslätning av åldersuppdelningen inom vissa samhällsområden behöver ingalunda tolkas som ett försvinnande av barndomen. I kölvattnet av Neil Postman (1982) har det – i synnerhet i den offentliga debatten - ordats mycket om "barndomens död", i betydelsen att gränserna mellan barnens värld och de vuxnas värld utradas. En sådan förståelse förutsätter att den sociala verkligheten går att entydigt uppdelas i en barnvärld och en vuxenvärld. Det som barndomens död-diskussionerna enligt min mening missar, är att det uppkommer nya områden i samhället, som inte är åldersuppdelade i den meningen att kopplingen mellan aktivitet och ålder är

entydig. Åldern kommer här att spela en delvis mindre, delvis annorlunda roll i positioneringen av barn och vuxna än vi har varit vana att tänka oss. Referenserna från plats och aktivitet till ålder blir rörligare och mera flexibla.

Mindre tydliga kopplingar mellan aktivitet och plats å ena sidan och ålder å andra sidan betyder inte att betydelsen av ålderskillnader minskar i samhället; snarare förhåller det sig tvärtom. Vårt samhälle är mera åldersmedvetet än kanske någonsin. Samtidigt individualiseras åldern och blir mera rörlig: från kollektiva åldersidentiteter rör vi oss mot mera individualiserade möjligheter och skyldigheter, som tillåter större variation, valmöjligheter och tänjning av åldersbetydelser, men som också tvingar oss till ständig medvetenhet om våra åldersval. Den moderna individen är i högsta grad medveten om ålder, både sin egen och andras. Åldersmedvetenhet har blivit en central ingrediens i den moderna individens tidsmedvetenhet, och barn är inga undantag på den punkten. Istället för att tas för given blir ålder i växande utsträckning en individuell handling eller ett individuellt val, vilket i sig framtvingar en större medvetenhet om ålder och dess betydelser (Julkunen 2003; Lallukka 2003).

Ålderns ökade rörlighet och individualisering betyder samtidigt större sensitivitet för ålderskillnad och skillnadens små nyanser. Ju mera åldersidentiteter frigörs från speciella tider, platser och traditioner, desto större blir det kulturella utrymmet för att pröva på olika identiteter och för lek med skillnader. I och med att utrymmet för möjliga åldersrelaterade identitetspositioner har utvidgats ökar också möjligheterna att kombinera åldersidentiteter. Åldersrepresentationer kan – ofta på de mest fantasifulle sätt – kombineras, och man kan växla mellan åldersidentiteter från en tid och/eller en plats till en annan. I dagens värld kommer barnen i kontakt med ett mycket större spektrum av information, mediabilder, kulturella uttryck och världsåskådningar än bara några årtionden tillbaka. Flöden av alla slag skapar nya rum för åsiktsutbyten, vilket samtidigt också utvidgar utrymmet för åsiktskillnad, kulturkrockar och konflikter. Slutresultatet är att det finns mera av allting snarare än att det nya tränger ut det gamla. Det är snarare en fråga om både-och än antingen-eller. I sina identitetsbyggen har dagens människor att förhålla sig till ett mycket bredare spektrum av kulturella resurser än tidigare (Featherstone 1995, 86-102).

Individualiseringen och sensitiviseringen av ålderns innebörder rubbar självfallet också de gamla rums-, tids- och åldersstrukturerna, vilket nya former för styrning och kontroll av barndomen i växande grad både utnyttjar och befrämjar (Brembeck, Johansson och Kampmann 2004; Gulløv 2003; Hultqvist & Dahlberg 2001; Strandell & Forsberg 2005). Individualiserad ålder för i

växande grad med sig mera självorganisering och självstyrning och ansvar för den egna inläringen. Nya fenomen som friare val av daghem och skola för barnen, årskurslösa gymnasier, växande andel av projektarbete, individualiserade läroplaner och flexetid kan ses som strävanden i denna riktning. Styrningen av barndomens institutioner kommer samtidigt allt mer att likna styrningen av andra samhällsliga institutioner, och klarare att kopplas till samhällenas både ekonomiska och sociala strävanden. Man kan fråga sig om barndomen är mera styrd och intimt kopplad till samhällenas intressen än någonsin (till exempel i betydelsen effektivisering och rationalisering), och vad de nya styrningsformerna har för konsekvenser för barndomen och barnkulturen. I varje fall verkar de tvinga fram en större medvetenhet om tidens, rummets och ålderns politik.

Litteratur

Alanen, Leena, Hannele Sauli and Harriet Strandell (2004) Children and childhood in a welfare state. The case of Finland. In: Jensen, An-Magritt et al. (eds) *Children's Welfare in Ageing Europe*. Trondheim: Norwegian Centre for Child Research, Norwegian University of Science and Technology, Vol. 1, 143-210.

Brembeck, Helene, Barbro Johansson and Jan Kampmann (eds) (2004) *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare states*. Roskilde: Roskilde University Press.

Buckingham, David (2005) *Selling Childhood? Children and Consumer Culture*. Paper at Childhoods, International conference, Oslo 29.6-3.7.2005

Christensen, Pia and Alan Prout (2002) Working with ethical symmetry in social research with children. *Childhood* 9 (4), 477-497.

Ekrem, Carola, Vebjörg Tingstad och Helle Johnsen (2001) BIN-Norden – en historisk och kulturell kontekstualisering. At forske i en bevægelig verden. *Tidsskrift for Børne- & Ungdomskultur*, Nr. 43, 149-169.

Featherstone, Mike (1995) *Undoing Culture: Globalization, Postmodernism and Identity*. London: Sage.

Gulløv, Eva (2003) Creating a natural place for children. An ethnographic study of Danish kindergartens. In: Olwig, Karen Fog and Eva Gulløv (eds) *Children's Places. Cross-cultural perspectives*. London: Routledge, 23-38.

Gulløv, Eva och Susanne Højlund (2003) *Feltarbejde blandt børn. Metodologi og etik i etnografisk børneforskning*. København: Gyldendal.

- Gupta, Akhil and James Ferguson (1997) Beyond "Culture": Space, Identity, and the Politics of Difference. In Gupta, Akhil and James Ferguson (eds) *Culture, Power, Place. Explorations in Critical Anthropology*. Durham: Duke University Press, 33-51.
- Hengst, Heinz (1987) The Liquidation of Childhood. An Objective Tendency. *International Journal of Sociology*, 17: 58-80.
- Hengst, Heinz (2001) Rethinking the Liquidation of Childhood. In Bois-Reymond du, Manuela, Heinz Süner and Heinz-Hermann Krüger (eds) *Childhood in Europe. Approaches – Trends – Findings*. New York: Peter Lang, 13-41.
- Hengst, Heinz (2006) Not quite here and not quite there. Metamorphoses of the world within reach. In: Zeiher, Helga, Dymna Devine, Anne Trine Kjörholt and Harriet Strandell (eds) *Flexible Childhood. Querying Welfare in Time and Space*. Odense: University Press of Southern Denmark, will be published in Spring 2006.
- Hultqvist, Kenneth and Gunilla Dahlberg (2001) *Governing the child in the New Millennium*. New York: RoutledgeFalmer.
- James, Allison and Adrian James (2004) *Constructing childhood. Theory, policy and social practice*. Hampshire: Palgrave.
- James, Allison, Chris Jenks and Alan Prout (1998): *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Julkunen, Raija (2003) *Kuusikymmentä ja työssä*. Jyväskylä: SoPhi.
- Lallukka, Kirsi (2003) *Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6-12-vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta*. University of Jyväskylä: Jyväskylä studies in education, psychology and social research 215.
- Lee, Nick (2001) *Childhood and Society*. Buckingham: Open University Press.
- Postman, Neil (1982) *The Disappearance of Childhood*. London: Allen.
- Prout, Alan (2005) *The Future of Childhood. Towards the interdisciplinary study of children*. London: RoutledgeFalmer.
- Strandell, Harriet and Hannele Forsberg (2005) Kohti kurinalaista lapsuutta? Kysymys pienten koululaisten iltapäivien (uudelleen) määrittelystä. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (6), 610-623.
- Strandell, Harriet (2006) New childhood space and the question of difference. In: Zeiher, Helga, Dymna Devine, Anne Trine Kjörholt and Harriet Strandell (eds) *Flexible Childhood. Querying Welfare in Time and Space*. Odense: University Press of Southern Denmark, will be published in Spring 2006.
- Wilska, Terhi-Anna (2005) Gender differences in the consumption of children and young people. In: T-A. Wilska and L. Haanpää (eds) *Lifestyles and Social Change. Essays in Economic Sociology*. Publications of the Turku School of Economics and Business Administration, 159-176.